

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

ZÁVĚREČNÁ PRÁCE

2022

KATEŘINA GÜNTHEROVÁ

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA
STUDIUM V OBLASTI PEDAGOGICKÝCH VĚD PRO UČITELE
ODBORNÝCH PŘEDMĚTŮ, PRAKTICKÉHO VYUČOVÁNÍ
A ODBORNÉHO VÝCVIKU

/

STUDIUM V OBLASTI PEDAGOGICKÝCH VĚD
– SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKA
2021–2022

ZÁVĚREČNÁ PRÁCE

Kateřina Güntherová

Sociální pedagog na základní škole

Praha 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená závěrečná práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Kateřina Güntherová

Anotace

Cílem závěrečné práce je přiblížit roli, funkci a činnost sociálního pedagoga a zjistit, jaké role a úkoly plní na základní škole.

Práce se skládá ze tří kapitol, v první kapitole představujeme teoretická východiska činnosti sociálního pedagoga, jeho úkoly, odborné znalosti, modely a koncepce práce. Ve druhé kapitole představujeme problémy, kterým čelí sociální pedagog ve své práci. Vzhledem k povaze práce jsme nejprve zahrnuli vzdělávací aktivity, péči, vzdělávání a prevenci. V některých aspektech práce zdůrazňujeme rozmanitost prováděných aktivit, mimo jiné práce se žákem se vzdělávacími obtížemi, provádění aktivit v oblasti výchovné prevence a organizace různých forem psychologické a pedagogické podpory. Třetí kapitola se věnuje empirickému šetření a představuje výzkumný cíl, výzkumné otázky, jakož i metodu výzkumu a charakteristiku výzkumných nástrojů. Závěrečná část práce je pak věnována shrnutí a prezentaci závěrů.

Klíčová slova

Organizace výchovného procesu, organizace vzdělávacího procesu, poradenství, prevence, sociální nepřizpůsobivost, sociální pedagog, výchova, výukové obtíže, vzdělávání, základní škola, žáci.

OBSAH

ÚVOD.....	5
TEORETICKÁ ČÁST.....	7
1 SOCIÁLNÍ PEDAGOG A JEHO ROLE	7
1.1 Povolání sociálního pedagoga	7
1.2 Spolupráce sociálního pedagoga s učiteli ve školním procesu.....	9
2 ASPEKTY PRÁCE SOCIÁLNÍHO PEDAGOGA.....	11
2.1 Účast na organizaci výukových procesů	11
2.2 Výchovná práce sociálního pedagoga	11
2.3 Práce se žáky s výukovými a výchovnými obtížemi.....	11
2.4 Poradenství pro žáky	13
2.5 Výchovná prevence	15
PRAKTICKÁ ČÁST	17
3 ÚLOHA A ÚKOLY SOCIÁLNÍHO PEDAGOGA NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE	17
3.1 Cíl výzkumného šetření.....	17
3.2 Metodologie výzkumného šetření	17
3.3 Výzkumný soubor a oblast šetření	19
4 VLASTNÍ ŠETŘENÍ.....	20
4.1 Shrnutí	29
ZÁVĚR	32
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	33
SEZNAM ZKRATEK	34
SEZNAM TABULEK.....	35

ÚVOD

Role, funkce a činnost sociálního pedagoga nebyly z našeho pohledu zatím důkladně studovány a popsány jako činnost jiných pedagogických pracovníků, a proto se domníváme, že má přiblížení tohoto tématu jistě smysl a stojí za to analyzovat úkoly sociálního pedagoga. Navzdory skutečnosti, že tato profese se objevuje ve vzdělávacím systému v posledních letech a má svou specifčnost, nevěnuje se jí z našeho pohledu odpovídající počet věcných studií v pedagogické literatuře, role sociálního pedagoga není náležitě doceněna.

V literatuře však neexistují jasné postoje a vymezení úlohy sociálního pedagoga ve škole, a proto docházíme k závěru, že jeho role bude záviset na tom, zda, a jak ji vytvoří sám pedagog.

Cílem této závěrečné práce je tedy přiblížit roli, funkci a činnost sociálního pedagoga a zjistit, jaké role a úkoly plní na základní škole.

Ve této závěrečné práci chceme zdůraznit, že výchova v moderním světě je stále komplikovanější a obtížnější. Vzdělávací bezmocnost rodičů spojená s nevědomostí dětí, zejména mladých lidí, nárůst patologického chování staví vzdělávací instituce, zejména školu, do obtížné situace. Učitelé bez další pomoci nemohou plně plnit úkoly, které musí vykonávat. Při plnění těchto četných, někdy obtížně rozluštitelných úkolů učitelů je užitečný sociální pedagog.

Když se rodiče nemohou vyrovnat s neochotou dítěte učit se, nezájmem o školu, se všemi obtížemi souvisejícími s učením, pak osoba v systému psychologické a pedagogické podpory, která má přímý kontakt se žákem ve školním prostředí a jeho aktivity slouží k vytvoření vhodných podmínek pro interpersonální a sociální rozvoj žáka.

Práce se skládá ze tří kapitol, v první kapitole představujeme teoretická východiska činnosti sociálního pedagoga, jeho úkoly, odborné znalosti, modely a koncepce práce.

Ve druhé kapitole představujeme problémy, kterým čelí sociální pedagog ve své práci. Vzhledem k povaze práce jsme nejprve zahrnuli vzdělávací aktivity, péči, vzdělávání a prevenci. V některých aspektech práce zdůrazňujeme rozmanitost prováděných aktivit, mimo jiné práce se žákem se vzdělávacími obtížemi, provádění

aktivit v oblasti výchovné prevence a organizace různých forem psychologické a pedagogické podpory.

Třetí kapitola se věnuje empirickému šetření a představuje výzkumný cíl, výzkumné otázky, jakož i metodu výzkumu a charakteristiku výzkumných nástrojů.

V této kapitole také analyzujeme aktivity sociálního pedagoga ve školním prostředí na základě výzkumného rozhovoru a analýzy dokumentů.

Závěrečná část práce je pak věnována shrnutí a prezentaci závěrů.

TEORETICKÁ ČÁST

1 SOCIÁLNÍ PEDAGOG A JEHO ROLE

1.1 Povolání sociálního pedagoga

Pracovní pozici sociálního pedagoga nám definuje zákon o pedagogických pracovnících č. 563/2004, konkrétně § 2, odst. 2, pod písmenem k).

„Sociální pedagog získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném magisterském studijním programu zaměřeném na sociální pedagogiku nebo speciální pedagogiku.“ (zákon č. 563/2004, znění z roku 2017)

Skutečnost zřízení sociálního pedagoga by měla být považována za událost velkého významu pro modernizaci českých škol. Sociální pedagog, má na rozdíl od učitele předmětu nebo třídního učitele konkrétní školní třídy možnost uchopit celou výchovnou problematiku prostředí. Může si všimnout individuálních i skupinových problémů žáků, které často unikají pozornosti učitelů v průběhu didaktického procesu nebo při soustředění se na výchovné vlivy na třídní skupinu. Sociální pedagog může také objektivněji a komplexněji posoudit požadavky stanovené na žáky a způsob jejich realizace, protože sám žádný předmět nevyučuje a nepracuje s konkrétní třídou.

V Pedagogické encyklopedii (Průcha, Walterová, Mareš, 2009) je sociální pedagog prezentován jako osoba zaměstnaná ve škole s cílem doplnit, prohloubit a rozšířit didaktické a vzdělávací aktivity prováděné učiteli. Organizuje psychologickou a pedagogickou pomoc ve škole. Sociální pedagog je osoba speciálně připravená na vysoké škole k řízení vzdělávacích a pečovatelských procesů ve škole a v mimoškolních oblastech pedagogické činnosti. Zvláštní důraz při práci sociálního pedagoga by měl být kladen na výkon vzdělávacích, pečujících, diagnostických a poradenských funkcí.

Sociální pedagog má znalosti o dítěti a jeho výchově, stejně jako o škole a jejím fungování a má schopnost diagnostikovat rodinné prostředí dětí a mládeže. Často je označován jako studentský ombudsman a poradce učitelů.

Sociální pedagog by měl mít také schopnost vnímat zdroje omezení pro efektivní činnost a příznivé faktory s využitím vlastních sil školního a mimoškolního prostředí, což zlepší provádění vzdělávací a pečovatelské práce (Malík, 2019).

Role sociálního pedagoga není detailně vymezena, takže očekávání vůči němu mohou být různá. Na druhou stranu je možné tuto roli kreativně přizpůsobit podmínkám a aktuálním potřebám studentů. Typ školy, prostředí, ve kterém pracuje, problémy, s nimiž se nejčastěji setkává, a dovednosti, které má, to vše ovlivňuje jeho pojetí práce. V důsledku toho lze rozlišit tři pracovní koncepty sociálního pedagoga (Niklová, 2020).

První klade důraz na práci zaměřenou na boj proti školním neúspěchům, vedení didaktické a kompenzační práce, nápravné a kompenzační hodiny a jakoukoli pomoc při efektivní realizaci školního programu. Pedagog se snaží systematicky spolupracovat s pedagogicko-psychologickou poradnou v oblasti diagnostiky školních neúspěchů a může působit i jako iniciátor změn v oblasti pedagogické terapie (Niklová, 2020).

Druhý koncept předpokládá zaměření pedagoga na intervenční, environmentální a sociální aktivity, pokrývající mnoho ad hoc záležitostí souvisejících s životní, vzdělávací a sociální situací studentů. Sociální pedagog pečlivě zkoumá podmínky učení dítěte. Organizuje schůzky s rodiči, radí jim, jak lépe a efektivněji ovlivňovat vývoj a výchovu dítěte. Aktivně spolupracuje s organizacemi a institucemi, které pomáhají dětem a rodinám.

Ve třetím pojetí přebírá sociální pedagog roli koordinátora a mediátora ve věcech souvisejících s vědou a výchovou a také organizování preventivních a léčebných činností. Svou činnost zahajuje vstupní diagnostikou s cílem rozpoznat a odhalit obtížnou situaci dítěte. Důležité je vytvořit systém pomoci a podpory problémovým žákům. Spouští nové nápravné postupy s týmem profesionálů ve škole i mimo ni. V praxi se tyto koncepty mohou objevit v různých variantách (Niklová, 2020).

Nutno podotknout, že důležitá je činnost sociálního pedagoga zaměřená na pomoc žákům, kteří se ocitli v dynamicky se měnící realitě, zaujali aktivní postoj ke konfliktům a případným nesnázím. Koncepce práce sociálního pedagoga by tedy měla být utvářena potřebami žáků (Procházka, 2012).

Sociální pedagog by však měl být také vychovatelem a měl by se vyznačovat odpovídajícím výchovným postojem. Jen odpovídající povahové vlastnosti a pedagogický talent mu umožní žáka získat a otevřít se. Důležitou otázkou jsou

kompetence pedagoga. Jedná se o schopnost porozumět chování žáka, interpretovat toto chování v souladu s poznatky o vývoji žáka, provádět interpretace tohoto chování v souladu s poznatky o vývoji žáka, stejně jako schopnost sebereflexe vlastní práce. Nedostatek kompetencí ztěžuje použití konkrétních metod a opatření, např. diagnostika dětí, vedení všeobecných rozvojových a odborných kurzů, mediace atd. (Malík, 2019).

Proto je nutné znát správný vývoj dětí, problémy související s jejich rozvojem a osobnostní výchovou, dále znát pravidla a zákonitosti fungování sociálních skupin a také schopnost poznávat prostředí školy.

To vyžaduje jiný pohled na celý problém, na studenta, na učitele, a umožňuje nám to vidět skutečné problémy. Sociální pedagog by měl být dobře připraven na plnění zadaných úkolů a činností souvisejících s jeho povoláním. Měl by mít znalosti o profesi, sociální roli, právním postavení a pracovních podmínkách. Vedení v práci závisí do značné míry na poctivém přístupu k vykonávané práci. Velký význam má osobní spokojenost, víra ve smysl a hodnotu vykonávané práce, uznání od nadřízených, spolupracovníků a lidí, které se snaží ovlivnit. Takový postoj ovlivňuje pozitivní vztah k profesi a identifikaci s ní (Niklová, 2020).

1.2 Spolupráce sociálního pedagoga s učiteli ve školním procesu

Pomoc sociálního pedagoga učitelům spočívá především v učení se o duševních vlastnostech charakteristických pro daný vývojový věk žáků, jakož i o individuálních myšlenkových vlastnostech těch, kteří se odchylojí od vývojových norem, neodpovídají svým vrstevníkům nebo překračují duševní úroveň svých spolužáků. V jednotlivých případech vyžaduje poskytnutí informací učiteli o myšlenkových vlastnostech daného dítěte pečlivý výzkum a pozorování. Sociální pedagog však nemůže nahradit specializované psychologické vyšetření. Pokud škola může kromě sociálního pedagoga zaměstnat i psychologa, mohl by být tento problém optimálně vyřešen. V současné době může sociální pedagog odkázat jednotlivé děti na vyšetření na specializovaná pracoviště nebo použít diagnostické techniky, které lze použít ve stávajících podmínkách (Malík, 2019).

Sociální pedagog inspiruje pedagogickými inovacemi, radí, jak modernizovat didaktickou práci, tak, aby poskytovala lepší výsledky a byla zajímavější.

Při výchově tvůrčích postojů je důležitým úkolem ovlivnit cennou motivaci k učení. Žák motivovaný k této práci pouze potřebou splnit požadavky kladené dospělými nevyužívá všechny své schopnosti a nerozvíjí se komplexně. Bohatá motivace, a zejména kognitivní zvědavost, která podněcuje k učení, dává vysoké výsledky a trvalou touhu neustále získávat a prohlubovat znalosti (Procházka, 2012).

Ne všichni učitelé jsou schopni kriticky analyzovat svou práci. Záleží na predispozici, stejně jako na stupni pedagogické citlivosti. Někteří velmi pečlivě hodnotí svou vlastní práci a hledají příčiny školních neúspěchů žáků. Učitelé s nekritickým sebehodnocením vidí důvody možných neúspěchů žáků v učení pouze ve špatných postojích těchto žáků. Sociální pedagog, který se dívá na práci obou stran, si může snadněji objektivně všimnout chyb a laskavě naznačit možnost úpravy didaktické práce (Malík, 2019).

Učitelé, zejména třídní učitelé, hledají radu od sociálního pedagoga v situacích, kdy nemohou pochopit chování žáka. Sociální pedagog shromažďováním informací o žácích a prováděním rozhovorů o jejich rodinném prostředí může mnoho aspektů objasnit.

2 ASPEKTY PRÁCE SOCIÁLNÍHO PEDAGOGA

2.1 Účast na organizaci výukových procesů

Tato skupina úkolů se týká především stimulace rozvoje nadaných studentů v úzké spolupráci s třídními učiteli. V případě potřeby se účastní diagnostiky školní zralosti. Pro žáky, kteří vykazují školní neúspěchy, po důkladných diagnostických testech organizuje kompenzační a reedukační skupiny, sleduje průběh práce a úspěchy dětí s vývojovými deficity nebo mezerami ve znalostech.

2.2 Výchovná práce sociálního pedagoga

Zkušený sociální pedagog, který je zároveň učitelem, se může stát poradcem pro začínající učitele a také pomáhá při modernizaci práce se studenty, poskytování informací o pedagogických inovacích nebo přezkoumávání zajímavých studií v oblasti výuky a výchovy. Významnou pomocí pro učitele lze využít školní studii výsledků učení, která ukazuje jejich skutečný stav, a nikoli studii, která je zjednodušeným způsobem prezentována školním hodnocením (Procházka, 2012).

V práci sociálního pedagoga je nejdůležitější individuální poradenství prováděné pro žáky, stejně jako organizování péče o žáky a práce s jedinci s poruchou chování (sociálně nepřizpůsobiví). Péče je o pomoci uspokojit potřeby žáků, zejména poskytování pocitu bezpečí. Tato sekce také zahrnuje účast sociálního pedagoga na práci organizované pedagogy v oblasti profesní orientace (Valenta, 2014).

2.3 Práce se žáky s výukovými a výchovnými obtížemi

Mnoho žáků čelí vzdělávacím obtížím, vyskytují se téměř v každé třídě. Tyto obtíže jsou často důsledkem výchovné nedbalosti, nesprávného fungování rodiny, nesprávné vzdělávací atmosféry, vzdělávacích chyb a negativních vlivů prostředí. Vzdělávací obtíže jsou doprovázeny problémovým chováním, které je často výsledkem školních neúspěchů. Zanedbávání, sociálně slabší žáci jsou odsouzeni k nepochopení.

Dítě samo hledá příležitosti, jak vystoupit z šedého davu anonymních studentů s negativním chováním.

V literatuře o výchovných obtížích se často používá termín „sociálně nepřizpůsobiví“. Hovoří se také o „sociálním nepřizpůsobení“, známém také jako defektní adaptace jedince na společnost a její kulturu (Valenta, 2014).

Mezi nejčastěji zmiňované kategorie poruch chování patří: notoricky známé lži, útek z domova nebo školy, nekonvenční sexuální chování, zneužívání drog, agresivní chování, kriminální chování atd.

Pomoc při výchově žáků se vzdělávacími obtížemi je primární povinností sociálního pedagoga. Práce sociálního pedagoga s dětmi s narušeným chováním má dvojí charakter.

Na jedné straně je to pomoc pro pedagogy těch tříd, ve kterých se učí děti s vážnými vzdělávacími problémy.

Na druhou stranu se jedná o vedení jednotlivých případů. Úzká spolupráce mezi sociálním pedagogem a třídními učiteli je nezbytná z hlediska prevence a potírání extrémních forem sociálního nepřizpůsobení. Pomoc sociálního pedagoga spočívá v poskytování rad pedagogům, jak se vypořádat s „obtížnými žáky“, jak odhalit příčiny nesprávného nastavení a organizovat vhodná vzdělávací řešení. Jedná se o formu konzultace, která spočívá v konfrontaci připomínek a úvah o použití vhodného protiopatření (Procházka, 2012).

U nejtěžších případů spolupracuje sociální pedagog s třídním učitelem, rodiči a dalšími podpůrnými institucemi. Řešení individuálního případu sociálně nepřizpůsobivého dítěte zahrnuje dvě fáze: diagnostický a terapeutický postup. Diagnózou se rozumí rozpoznání stavu věcí a znalost obecných zákonitostí. Sociální pedagog poznává životní podmínky žáka v rodinném a školním prostředí, aby našel zdroj hromadících se obtíží. Ve fázi sběru dat je důležité být otevřený a používat mnoho nezávislých zdrojů. Poznávání hlubších rodinných vztahů je však velmi obtížné. Sociální pedagog nemůže být detektiv nebo státní zástupce, nejvíce informací může být poskytnuto upřímnými rozhovory s žákem. Po počátečním pochopení situace dítěte vypracuje pedagog podrobný plán, zapojí třídního učitele, učitele a rodinu do jeho realizace. Nejdůležitější podmínkou úspěchu je prolomit mnoho bariér a stereotypů spojených s obtížným žákem a uvědomit si, že příčiny obtíží nelze posuzovat pouze

z hlediska jeho viny. V akčním plánu sociální pedagog poskytuje čas na individuální práci související s kompenzací mezer v učení, zájmových tříd atd. Metody jednotlivých použitých případů jsou spojeny s dodržováním obecných pravidel chování, mezi které patří mimo jiné i principy individualizace nebo zásada vlastního rozhodnutí jednotlivce.

V oblasti psychologické a pedagogické podpory žáků s narušeným chováním organizuje sociální pedagog kurzy psychoedukace, socioterapeutické nebo skupinové terapie (Procházka, 2012).

Práce s dítětem s poruchou chování je časově náročný proces. Mnozí autoři (Malík, 2019, Niklová, 2020) varují před takzvanými „rychlými účinky“ dosaženými použitím příkazů, zákazů nebo nátlaku.

Volba individuálního nebo skupinového programu závisí na typu problémů a osobnosti dítěte, otevřenosti, ochotě a schopnosti jednat ve skupině. Před zahájením výuky je nutné přesně určit účel práce se žákem. Je nutné navázat kontakt, který by usnadnil získání vzájemné důvěry, a důležitá je také víra pedagoga v možnost rozvoje dané osoby a laskavost v kontaktu s ním.

Přesná znalost příčin nežádoucích vzdělávacích jevů umožňuje účinnou terapeutickou a resocializační činnost. Nesmírně důležitým úkolem sociálního pedagoga je pravidelně hodnotit vzdělávací situaci ve škole, kde bere v úvahu školní neúspěchy, zavedení povinné školní docházky, hrozby, sociální nepřizpůsobení.

Tyto problémy by měly být analyzovány na zasedáních pedagogické rady. Společně s ní by měly být vypracovány závěry a zároveň by měly být stanoveny pokyny pro další práci (Malík, 2019).

Práce sociálního pedagoga nemůže být omezena pouze na hledání příčin vzdělávacích obtíží a způsobů, jak je odstranit. Dominantní oblastí činnosti by měly být preventivní činnosti. Tato činnost je usnadněna dobrou znalostí místního prostředí, úzkou spoluprací s třídními učiteli, učiteli a rodiči, jakož i s organizacemi a institucemi podporujícími péči a výchovu.

2.4 Poradenství pro žáky

Mezi další činnosti, které sociální pedagog provádí společně s vedením je rozvoj programů práce s rodiči, dále provádí individuální poradenství pro rodiče a spolupracuje

v této oblasti s pracovišti sociálně právní ochrany dětí a dalšími sociálními organizacemi.

V oblasti pedagogické práce je první základní rolí individuální poradenství.

Hlavním základním úkolem sociálního pedagoga je poskytovat rady a pomoc žákům a mladým lidem v obtížných životních situacích. Žáci, kteří hledají pomoc u školního poradce, jsou obvykle jednotlivci, kteří mají potíže s přizpůsobením se skupině, rodinné potíže nebo mezilidské potíže s učiteli.

V rámci poradenství pro studenty se uvádí následující formy:

- jako systematická pomoc při přizpůsobování se situaci a vlastním schopnostem,
- jako pomůcka při rychlém přizpůsobení se společenským očekáváním,
- jako metoda hledání odpovědí na obtěžující otázky,
- jako podpora dynamického rozvoje osobnosti (Niklová, 2019).

Sociální pedagog je často nucen řešit konflikty mezi učitelem a žáky. V těchto případech nejčastěji přebírá roli vyjednavče, který objektivně posuzuje podstatu a příčiny nedorozumění a radí možné řešení. Pravidla jeho chování by měla být založena na jednoduchých pravidlech, jako je zapojení všech dotčených osob do řešení problémů; přirozený a nezaujatý postoj ke stranám konfliktu; povaha činnosti pedagoga by měla být jednoznačná a čitelná pro školní prostředí (Malík, 2019).

Studenti by měli identifikovat školního poradce – sociálního pedagoga jako přítele, který může být kdykoli a s jakoukoli záležitostí osloven, aniž by se obávali, že budou vystaveni výsměchu nebo údivu. Když žáci žádají o individuální pomoc, očekávají psychologickou podporu, která jim umožní integrovat své vlastní chování a motivy, najít zdroj svých obtíží, obnovit sebevědomí prostřednictvím jejich přijetí takových, jací jsou. Očekávají také, že pedagog bude jejich obráncem a obhájcem práv, a to nejen těch, která vyplývají z norem platných ve škole, ale také těch, která jsou jim přidělena jako lidským jednotlivcům, tedy právo na jinakost, svobodu názoru, důstojnost. Aby sociální pedagog splnil tato očekávání, musí být otevřený člověk, musí projevit svou dobrou stránku, že má dobré úmysly a že chce pomoci (Niklová, 2020).

Když se studenti obracejí na pedagoga, hledají emocionální nebo hodnotící podporu spíše než konkrétní recepty, které by usnadnily jejich řešení.

V práci musí sociální pedagog prokázat empatii, tj. schopnost vcítit se do něčích emočních stavů a pozorování. Často se sám musí pokusit navázat kontakt se žákem, aby společně vyřešili problém.

Úkolem sociálního pedagoga je také plánovat a koordinovat úkoly prováděné školou pro žáky, rodiče a učitele z hlediska volby studentů v oblasti vzdělávání a povolání. Proto provádí činnosti pro profesní orientaci, úzce související s orientací školy. Školní orientace je pedagogický úkol, který spočívá v pomoci žákům vybrat si školu, další směr vzdělávání, co nejlépe vyhovující schopnostem a vášním každého z nich. Na druhou stranu profesní orientace spočívá v tom, že pomáháme žákům vybrat si profesi, kterou budou schopni dobře vykonávat a která jim poskytne životní i profesní spokojenost. Ve škole profesní orientaci vykonávají učitelé – vychovatelé spolupracující se sociálním pedagogem, kariérní poradci působící v pedagogicko-psychologických poradnách nebo úřadech práce (Malík, 2019).

Je nesmírně důležité poskytovat aktuální informace o oblastech vzdělávání, typech škol a získaných kvalifikacích. Neustále se měnící hospodářská, politická a sociální situace staví společnost před nové úkoly, kterým není snadné se přizpůsobit. Pozornost by proto měla být věnována činnosti sociálního pedagoga v oblasti profesní orientace, která má pro mladé lidi velký význam (Valenta, 2014).

2.5 Výchovní prevence

Fenomén závislostí sociálních patologií a vývojových poruch šířících se mezi dětmi a dospívajícími vede k potřebě preventivních opatření. Podle Valenty (2014, s. 78) je prevence *„prevencí jakýchkoli nepříznivých odchylek v psychofyzickém a sociálním vývoji každého studenta. Jedná se o soubor interdisciplinárních aktivit, které splňují dva paralelní cíle. Prvním je posílení ochranných faktorů podporou zdraví, umožněním uspokojivého života a rozvojem potenciálních příležitostí. Druhý, na druhé straně, eliminuje rizikové faktory a působí proti nim. „*

Provádění preventivních a vzdělávacích aktivit vyplývajících ze vzdělávacího programu školy je jednou z hlavních činností sociálního pedagoga na základní škole.

Reforma vzdělávání předpokládala tři úrovně prevence a každé z nich byly přiděleny různé úkoly. Hlavním úkolem primární prevence je poskytnout studentům

dobré podmínky pro komplexní rozvoj, předvídat výskyt problémů a oddálit věk rizikového chování. Za tímto účelem je nutné pokrýt celou populaci dětí a dospívajících podporou zdraví, poskytnout spolehlivé informace a psychologickou a pedagogickou pomoc při řešení životních problémů. Obecně platí, že podobná opatření na posílení postavení jsou přijímána bez ohledu na to, před jakými hrozbami je chceme chránit, např. násilím, demoralizací, trestnou činností nebo drogovou závislostí (Hopf, 2001).

Dobře informovaní rodiče a řádně vyškolení učitelé a vychovatelé se musí vědomě podílet na realizaci těchto činností. Provádění těchto aktivit je podpořeno poradenstvím sociálního pedagoga pro žáky, rodiče a učitele.

V oblasti sekundární prevence se sociální pedagog snaží diagnostikovat žáka, jeho potřeby a obtíže, přijmout opatření včasného zásahu vůči těmto žákům, jakož i pomoc při řešení problémů a být podporou v krizových situacích. Dále vypracovává vhodné preventivní programy pro skupiny dětí a dospívajících, kteří vyrůstají v nepříznivých podmínkách, zažívají vážné problémy vedoucí ke zvýšenému riziku vývojových poruch, závislostí nebo patologií (Niklová, 2020).

Podmínkou pro provádění těchto aktivit je spolupráce s rodinou a specialisty na podporu ohrožených rodin.

V oblasti terciární profylaxe spolupracuje sociální pedagog se specializovanými zdravotními středisky, sociální pomocí, umožňuje inhibici negativních procesů prostřednictvím terapie, readaptace a integrace a v průběhu času návrat žáka do normálně fungující komunity (Niklová, 2020).

Preventivní aktivity úzce souvisejí i s jinými druhy výchovné práce, např. kompenzací školních neúspěchů. Organizace výchovné péče ve volném čase, rozvoj a obohacování zájmů a schopností má preventivní význam a zároveň stimuluje rozvoj.

Frekvence aktivit prevence závislostí závisí na iniciativě sociálního pedagoga, který může být jejich realizátorem nebo organizátorem.

PRAKTICKÁ ČÁST

3 ÚLOHA A ÚKOLY SOCIÁLNÍHO PEDAGOGA NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

3.1 Cíl výzkumného šetření

Velmi důležitou nebo dokonce základní podmínkou pro efektivní výzkum je uvědomit si a formulovat problém, který je třeba vyřešit. Otázka je přeměněna na výzkumný problém, když na ni neexistuje připravená odpověď ani v literatuře na toto téma, ani v praxi, znamená to, že musí být odpověď objevena výzkumem.

Hlavním výzkumným problémem tedy je, **zda a jak sociální pedagog plní roli a úkoly na základní škole.**

Z takového hlavního výzkumného problému vyplývají podrobné problémy, které přesně určují rozsah nevědomosti zahrnuté do předmětu výzkumu, musí obsahovat všechny obecné závislosti a vztahy, být ověřitelné empirickým výzkumem a mít praktickou hodnotu. S ohledem na výše uvedené byly formulovány následující výzkumné otázky:

1. Jakým úkolům věnují sociální pedagogové na základní škole největší pozornost?
2. Kdo a proč potřebuje sociálního pedagoga na základní škole?
3. S jakými obtížemi a problémy se ve své práci sociální pedagogové setkávají?

3.2 Metodologie výzkumného šetření

Správný výběr metod, technik a výzkumných nástrojů určuje do značné míry výsledek výzkumu, a tím i hodnotu a užitečnost práce. Proto je velmi důležité přesně vybrat metody, techniky a výzkumné nástroje. Při zahájení výzkumu musíme mít na paměti, že volba konkrétní výzkumné metody určuje vhodné výzkumné techniky a ty zase určují použití konkrétních nástrojů. V literatuře o metodologii sociálních a pedagogických věd existují různé pojmy „metod“ a různé klasifikace výzkumných metod (Gulová, Šíp, 2013).

My jsme pro účely našeho výzkumného šetření zvolili kvalitativní formu výzkumu, konkrétně strukturovaný rozhovor, pozorování a analýza dokumentů.

Nejdůležitější z vybraných výzkumných technik použitých v naší práci je rozhovor.

Rozhovor je způsob, jak shromáždit informace, které zajímají výzkumného pracovníka v přímém kontaktu se subjekty. Takto chápaný rozhovor obvykle spočívá v ústním dotazování respondenta zkoušejícím. Takové otázky jsou předem určeny, ale nemusí být nutně položeny ve stejném znění a pořadí jako v předem připraveném dotazníku pohovoru. Předpokládá se také, že rozhovor by neměl být omezen pouze na pouhé kladení a odpovídání na otázky, ale měl by se také stát procesem interakce, tj. procesem interakce mezi osobou, která jej vede, a respondentem (Gulová, Šíp, 2013).

Vzhledem k odlišnému způsobu vedení rozhovoru můžeme hovořit o několika jeho variantách, nazývaných také jako specifické techniky rozhovoru. Jeho běžné varianty jsou: nekategorizovaný rozhovor a kategorizovaný rozhovor.

Jako doplňková výzkumná technika byla použita analýza dokumentů – pracovní plány atd. Shromážděný materiál umožnil prohloubit a obohatit znalosti o úloze a úkolech stanovených na základní škole.

Zkoumání dokumentů a materiálů je výzkumná technika používaná ke shromáždění předběžných, popisných, také kvantitativních informací o studované instituci nebo vzdělávacím procesu. Je to také technika pro učení se o biografích jednotlivců a názorech vyjádřených v dokumentech. Sám o sobě může zřídka působit jako nástroj vědeckého poznání (Gulová, Šíp, 2013).

Během rozhovoru a analýzy dokumentů jsme věnovali pozornost i podmínkám, ve kterých sociální pedagog pracuje. Sociální pedagožka sice má svou vlastní kancelář, ale není příliš bohatě vybavena. Jako důvod nám uvedla nízké finanční zdroje školy.

Co je však podle našeho názoru důležité, je skutečnost, že místnost byla na odlehlém místě, někde na konci chodby. Když jsme se žáků dotazovali na cestu, bez jediného okamžiku přemýšlení naznačili směr nebo nás vedli ke dveřím kanceláře.

3.3 Výzkumný soubor a oblast šetření

Naším výzkumným souborem byla sociální pedagožka na základní škole v Ústeckém kraji, se kterou jsme vedli strukturovaný rozhovor. Tato sociální pedagožka má ukončené vysokoškolské vzdělání se zaměřením na předškolní pedagogiku a pedagogiku 1. stupně ZŠ. Absolvovala také specializaci sociální pedagogiky. Profese, kterou aktuálně vykonává, je její druhou profesí, předtím pracovala 12 let jako učitelka primárního vzdělávání, nyní je 4 rokem na pozici sociálního pedagoga. Motivace ke změně profese byla ve vášni pro práci s dětmi a nedostatek dalších pracovních nabídek.

4 VLASTNÍ ŠETŘENÍ

Při osobním rozhovoru, se nám podařilo shromáždit mnoho zajímavých informací o práci sociálního pedagoga.

Předem připravené otázky rozhovoru tvořilo 26 otázek. První otázky se týkaly místa výkonu práce, počtu let praxe a vzdělání sociálního pedagoga. Další otázky byly zaměřeny na úkoly a formy, které sociální pedagog upřednostňuje. V rozhovoru jsme se také ptali na výchovné problémy, které se často a sporadicky vyskytují ve školním prostředí a další obtíže, které se vyskytují v práci i mimo ni. Poté byly otázky zaměřeny na spolupráci sociálního pedagoga s rodiči a institucemi, jakož i organizacemi při provádění úkolů. Několik otázek se týkalo hodnocení současné profesní situace sociálního pedagoga. V závěrečných otázkách jsme naši respondentku požádali, aby zhodnotila efektivitu své práce a podělila se o své úspěchy a neúspěchy, určila svou profesní prestiž a faktory určující efektivitu práce. Předpokládali jsme, že tím dostaneme odpověď na otázku „*Komu a proč je sociální pedagog potřebný na základní škole?*“ Také jsme se ptali na otázky týkající se problémů, s nimiž žáci, učitelé a rodiče oslovují sociálního pedagoga. A abychom zjistili přínosy jeho práce pro školu a žáky, použijeme odpovědi na otázku o roli sociálního pedagoga na základní škole.

Rozsah práce, a zejména četnost úkolů sociálního pedagoga se liší specificky dané školy a potřeby prostředí. Vzhledem ke složitosti odborných úkolů věnuje sociální pedagog zvláštní pozornost úkolům v oblasti prevence, dále i organizaci nápravné, vzdělávací práce a někdy i materiální pomoci.

Analýza uvedených úkolů a preferovaných forem práce sociálního pedagoga nám umožnila dospět k závěru, že sociální pedagog:

- analyzuje životní podmínky žáků se vzdělávacími obtížemi;
- konzultuje záležitosti jednotlivých žáků s pedagogy a vytváří plán, jak studentům pomoci;
- vede individuální rozhovory se žáky a jejich rodiči.

Jak jsme již výše zmínili, námi oslovená sociální pedagožka jako hlavní náplň své práce zdůraznila diagnózu prostředí studenta. Za tímto účelem používá mnoho technik ke shromažďování informací. Hlavním zdrojem informací je rozhovor s třídním učitelem a žákem. Za účelem doplnění těchto zpráv vede rozhovory s rodiči nebo

pozoruje žáka během školních aktivit. Příležitostně používá průzkumy a psychometrické testy nebo používá rozhovory se spolužáky.

Dále zdůraznila potřebu organizovat a provádět preventivní programy týkající se drogové závislosti, alkoholismu a agrese. Tyto aktivity provádí v prostorách školy i mimo ni, zve ke spolupráci odborníky, lékaře, právníky, policisty i lidi, kteří se osvobodili od závislostí. Provádí také preventivní kurzy. V rámci své preventivní činnosti často pořádá umělecké nebo literární soutěže, výzvy, školní noviny. Ve své práci používá preventivní programy. Kromě těchto forem je kladen důraz i na materiální pomoc organizováním různých charitativních akcí.

Na otázku „*Jaké formy práce preferujete*“ odpověděla, že v jejich škole je velmi důležitá materiální pomoc, která je organizována velmi často. Škola spolupracuje s Centrem sociální péče, se kterým společně organizují sbírku trvanlivých potravin, školních potřeb, knih, oblečení. Pokud jde o pomoc žákům v náhodných situacích, sociální pedagožka často spolupracuje s rodičovským výborem a školní samosprávou. Zdůraznila, že by ráda poskytla všem potřebným žákům materiální pomoc, ale neexistují dostatečné zdroje pro všechny žáky a jejich rodiče, kteří takovou podporu potřebují.

V oblasti prevence a resocializace sociální pedagožka organizuje ve třídách různé terapeutické aktivity. Tyto terapeutické hodiny mají podobu relaxace, integrace, adaptace tříd, tréninku asertivity. Nejčastější formou kontaktu jsou však individuální rozhovory se žáky a jejich rodiči a poradenství pro žáky, rodiče, učitele a třídní učitele.

Pro profylaxi organizuje také videoprojekce, stejně jako rozhovory pro žáky. Její aktivity v této oblasti zahrnují také organizování přednášek pro rodiče a učitele, stejně jako psychoedukační kurzy pro žáky a jejich rodiče.

Podle naší respondentky se rodiče nejčastěji obrací na sociální pedagožku formou individuálního poradenství a setkání na rodičovských schůzkách. I sama naše respondentka nejčastěji vyzdvihuje právě individuální kontakty s rodiči, protože podle ní je tato forma nejlepším způsobem, jak analyzovat vzdělávací potíže.

Sociální pedagog také vede kurzy s talentovanými žáky: edituje společně s nimi školní noviny a novinářský kroužek, který je vnímám jako druh mimoškolních aktivit, formou rozvoje talentů, zájmů a formou terapeutické práce.

Dotazovaná sociální pedagožka uvedla, že neprovádí nápravné a kompenzační kurzy, protože na to není řádně připravena, zabývá se pouze jejich organizací. Domnívá se, že některé úkoly plní pedagogicko-psychologická poradna a speciálněpedagogické centrum, v oblasti kompenzace a eliminace vývojových poruch kompenzuje nedostatky speciální pedagožka na škole.

Při výzkumu činnosti sociálního pedagoga na základní škole jsme předpokládali, že efektivita jeho práce závisí na dobré spolupráci s mnoha lidmi a institucemi, jakož i organizacemi zabývajícími se výchovou a pomocí dětem. Výsledky jsou uvedeny v tabulce č. 1 níže, kde je podrobně popsána forma kontaktů a hodnocení této spolupráce.

Tabulka 1 – Vyhodnocení spolupráce mezi sociálním pedagogem a ostatními zúčastněnými subjekty

Spolupráce	Forma kontaktů	Hodnocení spolupráce
Vedení školy	▪ Individuální pohovory: prezentace a vypracování návrhů opatření a nápravných programů ▪ Účast na rozhovorech se žáky, jejich rodiči, učiteli	Velmi dobré
Učitelé Pedagogická rada	▪ Individuální rozhovory: domluva na vzdělávacích aktivitách a formách pomoci ▪ Sdílení plánů lekcí pro rodičovské lekce ▪ Účast na zasedáních pedagogické rady - prezentace výsledků práce a sestavení plánu pedagogické práce - účast na tvorbě školního vzdělávacího programu apod. - workshopy pro učitele	Velmi dobré
Rodiče	▪ Individuální konverzace ▪ Telefonní kontakty ▪ Setkání rodičů ▪ Poradenství	Dostatečné
Žáci	▪ Individuální konverzace ▪ Vzdělávací lekce ▪ Přednášky, workshopy ▪ Odvolání, výběrová řízení, exkurze ▪ Didaktické a kompenzační třídy, socioterapeutické, profylaktické ▪ Individuální a skupinové lekce ▪ Charitativní akce	Velmi dobré
Školní poradenské centrum	▪ Rozhovory, konzultace ▪ Nastavení termínů testů ▪ Výměna dokumentace ▪ Zavedení forem pomoci dětem ▪ Organizace setkání s rodiči dětí s poruchami učení	Velmi dobré
Kurátor OSPOD	▪ Individuální a telefonické rozhovory ▪ Poradenství v oblasti rodinného práva ▪ Setkání s rodiči, žáky a pedagogy	Dobré
Soudy pro rodinu a záležitosti	▪ Zpětná vazba na žáky na žádost soudů ▪ Organizace schůzek zaměstnanců soudu s rodiči	Nedostatečné

Je zřejmou skutečností, že sociální pedagog musí spolupracovat s vedením školy, které je odpovědné za fungování instituce a proces vzdělávání, výchovy a péče. Proto jsou často vedeny individuální rozhovory, při kterých informuje o vzdělávací situaci ve škole a společně určuje návrhy pedagogické činnosti, předkládá dokumentaci a zprávy o spolupráci s dalšími institucemi podporujícími činnost. Sociální pedagog často zve ředitele, aby se zúčastnil rozhovoru mezi žáky, pedagogy nebo rodiči v konfliktní situaci. Mnoho činností prováděných sociálním pedagogem ve prospěch školy závisí na dobré spolupráci mezi pedagogem a vedením školy. Výzkum ukazuje, že spolupráce v této oblasti probíhá velmi dobře.

Mezi převládající formu kontaktů mezi sociálním pedagogem, třídními učiteli a pedagogickou radou převládají i individuální rozhovory, během kterých se domlouvají vzdělávací aktivity, pracovní plány a formy pomoci žákům. Sociální pedagog často spolupracuje s učiteli na plánech výuky, spolupracuje s třídními učiteli při realizaci odborné a školní práce. Pedagog se podílí na tvorbě školního vzdělávacího programu. Hodnocení spolupráce mezi sociálním pedagogem a učiteli, potažmo pedagogickou radou bylo hodnoceno jako velmi dobré.

Dostatečné hodnocení dostala spolupráce s rodiči. Podle námi oslovené sociální pedagožky se na ní rodiče často obracejí jen proto, aby získali nějaký prospěch (např. materiální pomoc). Kontakty mají většinou podobu individuálních rozhovorů, telefonických kontaktů i schůzek na setkáních rodičů. Sociální pedagog také organizuje setkání se zaměstnanci pedagogicko-psychologické poradny a zaměstnanci Center pomoci rodinám. Zdůraznila však nadměrné nároky rodičů v souvislosti s jejími aktivitami v oblasti pomoci a péče o žáky.

Na druhé straně se významný rozdíl projevuje v hodnocení spolupráce se žáky, kterým má sociální pedagog co nabídnout: individuální rozhovory, poradenství, vzdělávací lekce, přednášky, přednášky o tématech, která je zajímaví, workshopy a terapeutické kurzy, preventivní programy, výzvy, soutěže. Sociální pedagožka nemá potíže s navazováním spolupráce se žáky a hodnotí je jako velmi dobré.

Spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou či speciálněpedagogickým centrem byla hodnocena jako velmi dobrá.

Pokud školní poradenské centrum sociální pedagog kontaktuje, obvykle žádá o :

- Rozpoznání a diagnostiku specifických poruch učení a zahájení reedukace;
- Rozpoznání a diagnostiku příčin školních neúspěchů a stanovení reedukačních postupů;
- Organizace prevence vzdělávacích obtíží;
- Pomoc při práci s žákem s narušeným chováním;
- Provádění prevence závislosti a trénink zvládnání agrese.

Sociální pedagog proto vede rozhovory, konzultace se zaměstnanci pedagogicko-psychologické poradny a speciálněpedagogického centra, připravuje a vyměňuje příslušnou dokumentaci, organizuje setkání s rodiči a žáky při výběru střední školy a povolání.

Spolupráce sociální pedagožky s kurátory opatrovnictví není nejlepší, a proto jí hodnotí jako dobrou. Učitelka si stěžuje, že kurátoři navštěvují školu jen zřídka a většinou vždy pouze na pozvání a dostatečně se nezabývají prací ve školních prostorách. Jejich kontakty jsou založeny výhradně na telefonických rozhovorech, příležitostně doprovázejí komunitní rozhovory a setkání s rodiči, žáky a jejich pedagogy.

Když musí sociální pedagog zasáhnout, protože rodina dítě zanedbává, nebo používá v nadměrné míře fyzické násilí, je nutné spolupracovat kromě kurátorů i se soudem. Sociální pedagožka vyjadřuje směrem k soudům negativní názor a nechce se k tomuto tématu dále vyjádřit.

Je nepopiratelnou skutečností, že podle rozsahu úkolů má sociální pedagog širokou škálu povinností.

Každý den se liší od předchozího v závislosti na situaci a aktuálních problémech.

V týdenním pracovním plánu můžete rozlišit příklady aktivit:

- a) telefonické kontakty s pedagogicko-psychologickou poradnou a speciálněpedagogickým centrem
- b) návrhy a tvorba preventivních programů
- c) intervence v důsledku vzájemného konfliktu
- d) poradenství žákům a jejich rodičům, učitelům a vychovatelům,
- e) individuální práce a terapie se žákem.

Týdennímu rozvrhu dominují individuální rozhovory se žáky, rodiči a pedagogy. Nejčastější jsou návštěvy žáků, kteří se hlásí sociálními pedagogovi jak se školními problémy, tak i s osobními a rodinnými problémy.

Rady pro žáky se týkají poruch učení, potíží s přijetím do skupiny vrstevníků. Častým důvodem kontaktů žáka se sociálním pedagogem jsou konflikty s učiteli, kteří nerespektují práva žáka, konflikty se spolužáky a rodiči.

Učitelé se nejčastěji obracejí na sociálního pedagoga, aby diskutovali o vzdělávacích obtížích žáků a jejich problémech s učením. Žádají o radu a pomoc při práci se žákem se vzdělávacími obtížemi a někdy žádají o intervenci v rodinách, které zanedbávají děti a starají se o zanedbávané žáky.

Rodiče, na druhé straně, stejně jako učitelé, se setkávají se sociálním pedagogem v souvislosti se vzdělávacími problémy dítěte a obtížemi při učení, ale také s žádostí o materiální pomoc. Často žádají o postoupení nebo adresu příslušného zařízení v souvislosti s těmito problémy.

Sociální pedagog se ve své práci setkává s mnoha obtížemi, např. s vedením evidence, kterou nazývá byrokracií. Největším problémem pro sociálního pedagoga je však spolupráce s patologickými a dysfunkčními rodinami a nedostatek finančních prostředků na materiální pomoc dětem a jejich rodinám. Problém se projevuje také v tom, že třídy jsou přeplněné žáky, což snižuje šance na oslovení každého dítěte, které potřebuje pomoc, a má dopad na efektivitu řešení problémů.

Sociální pedagog popisuje výskyt mnoha problémů ve škole. Některé z nich jsou běžné, jiné jsou spíše příležitostné.

Tabulka č. 2 uvádí tyto problémy.

Tabulka 2 – Výskyt školních problémů

	Typ problému	Problémy ve škole	
		běžné	občasné
1.	Verbální agrese	X	
2.	Fyzická agrese	X	
3.	Kouření	X	
4.	Záškoláctví	X	
5.	Výukové obtíže	X	
6.	Vandalismus		X
7.	Krádeže		X
8.	Arogantní postoj k učiteli		X

Mezi mnoha problémy ve škole je běžná verbální agrese (vulgární výrazy), kterou lze pozorovat jak ve školní třídě, tak na chodbě, během hádek a rozhovorů mezi žáky. Na druhém místě je fyzická agrese (bitky), následovaná kouřením, záškoláctvím a výukovými obtížemi. Mezi problémy, které se vyskytují sporadicky, sociální pedagožka nejčastěji zmiňovala vandalismus a krádeže.

Dominantním, i když sporadickým problémem je arogantní postoj k učitelům, kromě toho zmínila také nedostatek osobní kultury, lenost, lži, žárlivost a nedostatek laskavosti.

Na otázku: „*Co by Vám pomohlo jako sociální pedagožce v práci?*“ Uvedla, že větší zapojení pedagogů do péče o žáky a pomohlo by zaměstnat školního psychologa ve škole na plný úvazek.

Námi oslovená respondentka, se kterou jsme dělali rozhovor, plánuje představit novou formu práce, jako jsou: organizace socioterapie a terapie pro žáky, interpersonální školení pro učitele, workshopy o zdravotní prevenci a workshopy pro rodiče dětí s poruchami chování. Aby zvýšila efektivitu své práce, zdůraznila provádění forem profesního rozvoje. Je nesmírně důležité často organizovat diskusní setkání s mladými lidmi, organizovat kurzy s talentovanými žáky a mimoškolní aktivity pro žáky.

Sociální pedagožka se za tímto účelem účastnila různých forem profesního rozvoje za účelem doplnění své kvalifikace.

Dotázaná pedagožka poměrně vysoce hodnotila prestiž své profese. Věří, že její prestiž roste a závisí na samotném pedagogovi, ale záleží i na ohodnocení, které ředitel školy této pozici dá.

Práce sociálního pedagoga ne vždy přináší okamžité výsledky a je třeba vzít v úvahu možné neúspěchy, ke kterým se pedagožka během rozhovoru nepřiznala. Na druhou stranu považuje za úspěch dosáhnout zamýšleného účinku přijatých opatření jak vůči žákům, tak vůči rodičům.

Sociální pedagog eviduje svou činnost v dokumentaci. Mezi nejdůležitější dokumenty patří pracovní deník, ve kterém jsou zaznamenány vykonávané činnosti a záznamy žáků vyžadujících speciální pedagogickou péči. Kromě pracovního deníku vede například složky věnované jednomu problému: „názory, rozhodnutí pedagogicko-psychologické poradny nebo speciálněpedagogického centra“, „odložení povinné školní

docházky“, „individuální výuka“, nebo zápisníky: „zápisník pro poradenství“, „zápisník obtížné mládeže“. Jednou za pololetí sociální pedagog vypracuje zprávu o činnosti a poté ji předloží na pedagogické radě nebo připraví hodnocení didaktické a vzdělávací situace školy.

Nesmírně důležitá byla odpověď na otázku, ve které se sociální pedagog měl pokusit zhodnotit svou vlastní práci z hlediska přínosů pro školu a pro žáka. Naše respondentka uvedla, že práce sociálního pedagoga ve škole je dokonce nezbytná, a proto ve škole, kde sociální pedagog není zaměstnán, je práce učitelů, vychovatelů a ředitelů mnohem obtížnější a méně efektivní.

Jako konkrétní přínosy pro školu uvedla:

- „pomoc učitelům a třídním učitelům a třídním učitelům“;
- „didaktická a vzdělávací, materiální, informační a právní pomoc rodičům“;
- „sociální pedagog zajišťuje kontakt se všemi institucemi a organizacemi, které se zabývají žákem a jeho rodinou“;
- „spoluvytváření vzdělávacích programů a systému hodnocení“;
- „hodnocení vzdělávací situace školy, péče o realizaci povinné školní docházky, disciplína“.

Při hodnocení vlastní práce z hlediska přínosů pro studenta uvedla:

- „poskytování různých forem psychologické a pedagogické podpory“;
- „poradenství při řešení školních a rodinných problémů, podpora při práci na sobě“;
- „poskytování kontaktů s různými lidmi, kteří mohou pomoci vyřešit problémy.“

Sociální pedagožka zdůraznila, že efektivita její práce je ovlivněna především její vlastní činností, široce rozvinutou spoluprací s institucemi a organizacemi podporujícími rozvoj dětí a mládeže, jakož i s pedagogickými pracovníky a rodiči. Jednou z hlavních podmínek úspěchu v práci je schopnost získat důvěru lidí, snadné navazování kontaktů, čínorodá osobnost, ale i interpretační a implementační kompetence, které ovlivňují využívání inovativních forem a metod práce v práci.

Sociální pedagog díky bohatým technickým a didaktickým pomůckám může mít na mladé lidi přiměřený vliv.

4.1 Shrnutí

Pro náš výzkum jsme použili techniky popsané v předchozích kapitolách, konkrétně se jednalo o rozhovor, pozorování a analýzu dokumentů zpřístupněných sociálním pedagogem. Výzkumnou práci jsme obohatili o analýzu pedagogického výzkumu v literatuře věnované práci sociálního pedagoga. Na začátku výzkumu jsme naši respondentce představili výzkumný účel a požádali o chvíli pro provedení rozhovoru, kdy jsme naznačili, že tento rozhovor bude použit pouze pro náš vlastní výzkum. Také jsme se v rozhovoru ptali na otázky týkající se postřehů a zkušeností v této profesi. Dala nám k dispozici dokumentaci a vysvětlila i způsoby, jak se uchovává.

Navzdory svým mnoha povinnostem nám sociální pedagožka věnovala spoustu času a projevila velkou laskavost. Díky její laskavosti jsme získala spoustu informací, které jsme poté použili v této práci.

Na základě analýzy týkající se úkolů sociální pedagožky a na základě vedeného rozhovoru je třeba zdůraznit, že činnost sociálního pedagoga se mění. Dosavadní činnost sociálního pedagoga byla zaměřena hlavně na potřeby žáků projevujících výchovné a vzdělávací obtíže a pomoc pedagogům a rodičům je odstraňovat.

Na druhé straně současný rozsah činnosti sociálního pedagoga zahrnuje celou komunitu v jeho sféře vlivu. Aktivity v pečovatelské a výchovné práci jsou založeny nejen na pomoci, ale především na spolupráci s učiteli, vychovateli, rodiči a institucemi. V rámci své činnosti organizují sociální pedagogové různé formy psychologické a pedagogické podpory žáků, jejich rodičů a učitelů.

Všechny výzkumné otázky, které jsme si na začátku výzkumu položili, byly potvrzeny výsledky výzkumu a vedou k závěru, že role sociálního pedagoga na základní škole je nezastupitelná, protože jeho činnost pokrývá všechny úrovně školního života. Očekává se od něj, že se dobře seznámí se školním a rodinným prostředím žáků, předchází projevům sociální nepřizpůsobivosti, výukovým obtížím, využívá prevenci a podporu při řešení problémů žáků. Z výše uvedených důvodů je ve škole zapotřebí sociální pedagog pro žáky, učitele, vychovatele a rodiče.

Největší obtíž v práci sociálního pedagoga je způsobena nárůstem patologického chování, nedostatečnou spoluprací s rodiči, ale také finančními a materiálními obtížemi školy.

Na základě analýzy činností prováděných sociálním pedagogem lze pozorovat následující strukturu diagnostiky-prevence-pomoci.

Diagnostické aktivity spočívají v rozpoznání individuálních potřeb a schopností žáků. Analýza příčin selhání v učení a sociální nepřizpůsobení je výchozím bodem pro organizaci prevence vzdělávání. Sociální pedagog věnuje zvláštní pozornost takovým činnostem, jako jsou: prevence závislostí, prevence obtíží při učení, chování, formování postojů, demonstrace přínosů přijatého chování, spolupráce s institucemi a organizacemi podporujícími vzdělávací funkce školy.

Vytváření příznivých podmínek pro rozvoj studentů ve škole a životní prostředí studenta spočívá v organizování činností souvisejících s realizací preventivních programů, šíření pedagogické kultury mezi rodiči a učiteli, organizování různých forem psychologické a pedagogické podpory, reedukace, terapeutických a kompenzačních tříd.

Na základě provedeného výzkumu a výše uvedených argumentů se přikláníme k názoru, že sociální pedagog věnuje největší pozornost úkolům v oblasti prevence vzdělávání a všeobecného vzdělávání. Sociální pedagog přizpůsobuje programové úlohy podmínkám okamžiku, situaci, sociálnímu kontextu, potřebám prostředí, typu školy a problémům vyskytujícím se v jejím okolí. Dále upravuje a představuje své vlastní nápady.

Účinnost pedagogické práce podle něj závisí na sladění činnosti sociálního pedagoga s činností dalších učitelů a dobré spolupráci s institucemi podílejícími se na procesu výchovy, péče a prevence, ale také na vlastní činnosti spočívající v používání inovativních forem a metod práce. Proto nám naše respondentka zdůraznila potřebu stále zlepšovat svou kvalifikaci.

Dobře vykonávat funkci sociálního pedagoga je velmi obtížná a zároveň zodpovědná povinnost. Výsledky práce se obvykle nedostaví hned a často také závisí na faktorech, na které sociální pedagog nemá žádný vliv. Ve své práci se setkává s mnoha obtížemi, včetně nárůstu patologického chování mladých lidí a tendence učitelů zatěžovat sociálního pedagoga svými povinnostmi. Dotazovaná sociální pedagožka se

těší autoritě mezi žáky a široce zdůrazňovala výhody, které školní mládež získává z její práce.

Vysoce oceňovala také prestiž své profese v souvislosti s různými rolemi, jako je například organizátor procesu výchovy, péče a prevence; kompetentní konzultant, metodický poradce učitelů a vychovatelů; tutor, terapeut, který přímo pomáhá žákům; mediátor v interakci žák-žák, učitel-žák, rodič-učitel, žák-rodič; obránce a obhájce práv žáků; informační a právní poradce rodičů; prostředník mezi školou a životním prostředím a instituce podporující školu v jejích různých úkolech.

ZÁVĚR

Psaní závěrečné práce o úloze a úkolech sociálního pedagoga na základní škole pro nás bylo zcela novou a bohatou zkušeností. Doufáme, že jsme dokázali správně podchytit podstatu a povahu činnosti sociálního pedagoga a upozornit na různé problémy, se kterými se musí vypořádat.

Zjistili jsme, že úkoly, které provádí sociální pedagog, se neustále vyvíjejí. Existuje nevyhnutelná potřeba přejít od nápravných k preventivním a osvětovým činnostem, tj. rozvíjet obecné dovednosti zvládnání v průběhu učení a budování zdravého životního stylu a interpersonálních dovedností.

Sociální pedagog musí podniknout kroky různé povahy. Pomoc poskytovanou žákům, rodičům a učitelům by proto měla být vnímána a oceňována osobami odpovědnými za řízení školy, a to z hlediska systémových řešení, souvisejících i s řádným vzděláváním na pozicích sociálních pedagogů a rozvojem formálních kompetencí sociálního pedagoga od osoby zasahující do obtížných životních situací dítěte k osobě ovlivňující jeho osud.

Domníváme se, že vývoj rolí a úkolů sociálního pedagoga ve škole povede k tomu, že bude přítomen ve škole, v centru jejího života jako významná, kompetentní osoba, která mění práci a život školy. Být člověkem, kterého mají žáci rádi, u kterého každý žák najde radu a pomoc v obtížných situacích.

Aby byla jeho role ve škole uznána a oceněna, musí se těšit autoritě a jeho autorita by neměla vyplývat z jeho funkce, ale z osobních úspěchů. Osobnost pedagoga by měla být mimo jiné tvořena jeho schopností empatie a upřímnou touhou řešit problémy s péčí a vzděláváním; měl by být odolný vůči možným selháním, kterým se bohužel v této profesi nelze vyhnout; měl by mít schopnost rychle a přesně diagnostikovat; správně rozlišovat v oblasti mezilidských vztahů.

Proto by osoba v této pozici měla mít „predispozice k této profesi a osobnostní predispozice“. Vzdělávací, pečující a didaktická práce sociálního pedagoga vyžaduje, aby se neustále vzdělával a pracoval na sobě.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

GULOVÁ, L. a R. ŠÍP, 2013. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4368-4.

HOPF, A., 2001. *Sociální pedagogika pro učitele*. UK, Pedagogická fakulta. ISBN 80-7290-053-6.

PROCHÁZKA, M., 2012. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3470-5

PRŮCHA, J., E. WALTEROVÁ a J. MAREŠ, 2009. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-546-2.

VALENTA, J., 2014. *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4473-5.

Zákon o pedagogických pracovnících č. 563/2004.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

MALÍK, B., 2019. *Sociálna pedagogika*. IRIS. ISBN 978-80-820-0054-5.

NIKLOVÁ, M., 2020. *Sociálny pedagóg v školách a školských zariadeniach*. Wolters Kluwer SR s. r. o. ISBN 978-80-571-0304-2.

SEZNAM ZKRATEK

ZŠ základní škola

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 – Vyhodnocení spolupráce mezi sociálním pedagogem a ostatními zúčastněnými subjekty.....	22
Tabulka 2 – Výskyt školních problémů.....	26

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Kateřina Güntherová

Název kurzu: Studium v oblasti pedagogických věd – speciální pedagogika

Název práce: Sociální pedagog na základní škole

Rok: 2022

Počet stran textu bez příloh: 27

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 6

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 2

Počet internetových zdrojů: 0

Počet ostatních zdrojů: 0